

'De plek in de geschiedenis, daar willen wij erkenning voor'

Er moet meer aandacht komen voor de vervolging van Sinti en Roma tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de geschiedenislessen op scholen, maar ook tijdens de Nationale Dodenherdenking. Daarvoor pleit activiste Lalla Weiss, die zich al jaren inzet voor de rechten van Sinti en Roma.

Tekst **Thea Reuver** foto **Johan Pabon**

10

Het Wiel · 2-2023

Als ik de invulling zou mogen verzorgen van de dodenherdenking 4 mei 2023, dan zie ik in eerste instantie een spreker van ons staan op de Dam. Want er zijn zoveel verhalen binnen onze gemeenschap waar de Nederlander totaal geen weet van heeft, hoe er met mijn mensen is omgesprongen, voor, tijdens en na de oorlog.

Dat zegt Lalla Weiss in de onlangs uitgezonden EO documentaire *Gaat dit over ons?* De documentaire is gewijd aan de onvrede die onder Joden, Sinti, Roma en Nederlands-Indiërs leeft over de landelijke Dodenherdenking op 4 mei. Niet de werkelijke slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog staan daarin centraal, maar militairen en verzetshelden is de eensluidende kritiek.

Soldaten met wapens

Lalla Weiss kan zich daar met hart en ziel in vinden. Lang was er voor Sinti

en Roma helemaal geen plaats tijdens de Dodenherdenking. Pas in 1994, vijftig jaar na de landelijke zigeunerrazzia van 16 mei 1944, werden Lalla en haar vader Hannes Weiss voor het eerst uitgenodigd om ook voor Sinti en Roma een krans te leggen bij het monument op de Dam. 'En dan nog helemaal op het laatst', zegt Lalla. 'Pas toen de padvindsters en weet ik niet wie allemaal waren geweest, mochten wij de krans leggen. Maar mijn vader had zoiets van: beter te laat dan nooit, en wie weet waar dit stapje weer toe leidt. Dus dat hebben we een paar jaar gedaan. Maar mijn vader kreeg het steeds moeilijker met de soldaten die daar stonden in hun uniformen en met hun wapens. Hij zei tegen mij: 'Kind, hoe kan ik hier mijn doden herdenken, met soldaten die uitgedost zijn zoals de soldaten die mijn mensen vernietigd hebben. Hoe kan ik hier mijn mensen eren?' Ja wat moet je daar tegen zeggen. Ik zei tegen hem

dat ik dit van ons uit snap, maar dat zoals zij dit doen naar de koningin toe respect tonen is, dat was toen Beatrix. Vier, vijf jaar hebben we zo samen een krans gelegd, en toen is hij afgehaakt.'

Diepe wonden

Zoals voor alle Sinti en veel Roma families in Nederland geldt, heeft de zigeunervervolging diepe wonden geslagen in Lalla's familie. Aan haar moeders kant zijn 24 mensen vermoord, aan haar vaders kant 22 mensen. De meesten in de vernietigingskampen, enkelen in werkkampen. Dat verlies, het immense leed dat eenvoudigweg voorkomen had kunnen worden als Nederlandse gemeenten en ambtenaren niet zelf actief hadden meegewerkt aan de deportatie, laat tot op de dag van vandaag zijn sporen na in de Sinti en Roma gemeenschap.

Goede politieagent en Toni Boltini

Ook Lalla's eigen vader en moeder

stonden op het punt gedeporteerd te worden.

Beiden wisten aan hun lot te ontkomen, dankzij de moed van individuen. In het geval van Lalla's vader was dat een goede politieagent. Hij wees Lalla's oma en de kinderen erop dat ze snel in de trein aan de andere kant van het perron moesten springen. Lalla: 'Het verhaal van ome Zoni, is het verhaal van mijn grootmoeder van vaders kant.' (Ome Zoni is Zoni Weisz, die als klein jongetje toevallig aan het logeren was bij zijn neefjes en nichtjes, en na de oorlog als wees achterbleef omdat zijn vader, moeder, zusjes en broertje wel in de deportatietrein zaten.)

Lalla's moeder is met de familie gered dankzij Toni Boltini. Lalla: 'Zij stonden op het perron om de trein in te gaan. Mijn opa stond daar met de instrumenten nog, en een van mijn ooms had zijn viool gepakt en begon te spelen. Toni Boltini kwam toen op

dat geluid af. Zijn eigen orkest was een paar dagen tevoren opgepakt, dat waren Joodse mensen. Toni Boltini is toen met hoge piefen daar gaan praten. Hij zei dat hij geen voorstelling kon geven voor de hooggeplaatste Duitse soldaten, omdat hij geen orkest had.' Toni Boltini wist hen ervan te overtuigen dat hij de muzikanten op het perron nodig had. 'Dus zo heeft mijn moederskant het overleefd.'

Zigeunervrij

Was de uitnodiging voor de kranslegging al laat, het zou nog tot het jaar 2000 duren voordat ook Sinti en Roma erkenning zouden krijgen middels rechtsherstelgeldten voor de naoorlogse kille opvang. Dat dit zo lang heeft moeten duren, is enerzijds te wijten aan laksheid van de overheid, maar anderzijds ook aan het feit dat Sinti en Roma zelf lang niet van zich lieten horen. In de documentaire zegt Lalla daarover: 'De Nederlandse overheid heeft na de oorlog gedacht

dat Nederland zigeunervrij was. Dat niemand van ons het overleefd heeft. We trokken ons terug, we gingen in de bossen staan en probeerden met wat we hadden een toekomst op te bouwen. Maar het is nooit zo geweest dat die van ons hun stem hebben verheft of zo, omdat ze gewoon geen vertrouwen meer hadden in de overheid.'

Verhalen delen

Die tijd van stilzwijgen is voorbij. In de van oudsher nog altijd gesloten gemeenschappen zijn in de loop van de jaren Sinti en Roma opgestaan die hun verhaal zijn gaan delen met de buitenwereld, hoe pijnlijk dat voor henzelf ook is geweest. Er zijn boeken verschenen over het lot van Sinti en Roma tijdens de Tweede Wereldoorlog, documentaires, tentoonstellingen, en waar mogelijk vragen voorvechters zoals Lalla Weiss aandacht voor de geschiedenis van Sinti en Roma. En toch is die

geschiedenis nog altijd niet algemeen bekend in de Nederlandse samenleving, merkt Lalla.

'Mensen wisten niet dat we na de oorlog gewoon aan ons lot zijn overgelaten.'

Een paar jaar geleden is ze begonnen haar eigen verhaal, verweven met het verhaal van haar ouders, te vertellen voor publiek. De reacties zijn veelzeggend. 'Heel veel mensen zijn ontzettend geroerd, veel mensen wisten niks van de vervolging van Sinti en Roma. Mensen wisten niet dat we na de oorlog gewoon aan ons lot zijn overgelaten. Mensen wisten ook niet dat die van ons opgepakt zijn door Nederlandse politieagenten, dat er geen Duitser aan te pas is gekomen, dat er in de regel veel Nederlandse gemeenten aan meegewerkt hebben om de mensen te registreren en op die verzamelkampen te zetten om ze makkelijker op te pakken. Dat weten heel veel mensen niet. En er zijn ook genoeg mensen die naar me toe komen en zeggen: ik heb plaatsvervangende schaamte.'

Ondergeschoven kindje

'Als je kijkt naar de boeken op scholen, wat voor plek hebben wij daar nou in. Dus de plek in de geschiedenis, daar willen wij erkenning voor, wij zijn niet het ondergeschoven kindje. Wat leren de kinderen nou over de geschiedenis van de oorlog, en dan inhoudelijk wat betreft de groepen die vervolgd zijn. Ja de Joden, meer niet. Dat is gewoon de realiteit.'

Als ze gevraagd wordt, geeft Lalla zelf ook wel voorlichting op scholen. 'Dat is gekomen door mijn jongste zoon.

Die zat toen op het voortgezet onderwijs en kreeg les over de Tweede Wereldoorlog. En toen zei hij: en de vervolging van Sinti en Roma dan? Ze wisten helemaal niet wat hij bedoelde. Zigeuners, zei hij toen. Oh, ja dat staat er toch. Een zinnetje of twee, drie stond erbij. Toen zei hij: ik weet wel iemand die les wil komen geven. Dus zo gedaan. Het was de bedoeling dat ik een groep zou voorlichten, en het waren er drie geworden.'

Projecten

Op de vraag of Lalla kinderen heeft – ze heeft er vier – die in haar voetsporen willen treden, zegt ze met een diepe zucht: 'Godzijdank niet. Het maakt het leven veel te moeilijk. Je doet het niet goed naar de buitenkant en je doet het niet goed naar de binnenkant. Het is gewoon zo: als er geld mee gemoeid is, maar dat is een mens eigen, dan heb je de poppen aan het dansen.'

Lalla doelt daarmee op de verdeling van de rechtsherstelgelden. Omdat er na de individuele uitkeringen nog vele miljoenen overbleef, besloot het Rijk die in te zetten voor projecten voor Sinti en Roma. Lalla zat samen met nog een Sinti, twee Roma en ambtenaren van het ministerie van VWS de laatste jaren in de adviesgroep die de projecten beoordeelde. Veel mooie projecten zijn daaruit voortgekomen, zegt Lalla. 'Over heel Nederland verspreid: scholingsprojecten, arbeidsprojecten, muziekscholen, dans, kleding maken, Nederlandse taal, vrouwenavonden, voorschoolse projecten. Noem maar op. Vorig jaar was de pot leeg. Maar we hebben er wel 23 jaar op geteerd.'

Vertrouwensband

De adviesgroep, officieel de Adviesgroep participatieprojecten, is nog niet opgeheven. Lalla hoopt dat dit ook niet gebeurt. 'We hebben jarenlang goed samengewerkt en een vertrouwensband opgebouwd met elkaar. Ik denk dat de overheid z'n

profijt kan doen van de groep die ze nu heeft. Ze hebben nu een ingang en mensen met knowhow. We hoeven niet bij mekaar de deur plat te lopen, maar we kunnen toch op z'n minst drie a vier keer per jaar even samen komen.' Want werk is er nog genoeg te doen, zegt Lalla. 'Op alle gebieden: economisch, sociaal, maatschappelijk, werkgelegenheid.'

Op de Dam

Lalla's oproep in de documentaire *Gaat dit over ons?* is alvast niet aan dovemansoren gericht geweest. Ze is uitgenodigd door het Nationaal 4 en 5 mei comité om te komen spreken. Volgend jaar tijdens de Nationale Dodenherdenking staat Lalla op de Dam om haar verhaal, het verhaal van haar mensen te vertellen, precies tachtig jaar na de zigeuner-razzia van mei 1944.

Op 4 mei staat Lalla op het Vogel-eiland in Deventer, waar ze haar verhaal vertelt onder begeleiding van het Roma Heino Mirando trio. Op 17 mei wordt in Herinneringscentrum Kamp Westerbork een tentoonstelling van Lalla geopend over de geschiedenis van Sinti en Roma. De tentoonstelling bestaat uit onder meer schilderijen, foto's en film- en geluidsfragmenten. Te bezichtigen tot en met 10 juli in Kamp Westerbork.

Lalla Weiss (1961) was oprichter van de Landelijke Zigeuner Vrouwenorganisatie in Best, later omgedoopt tot Landelijke Sinti Organisatie en - na de naoorlogse compensatie - tot Landelijke Sinti en Roma Organisatie. Met filmmaker Bob Entrop maakte ze meerdere documentaires, ze organiseerde herdenkingsreizen naar vernietigingskamp Auschwitz, waar de meeste Nederlandse Sinti en Roma zijn vergast. Vorig jaar nam ze ook zitting in het Auschwitz Comité. In 2006 werd Lalla Weiss benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau voor haar inzet voor de gemeenschap.